

การยืนยันตัวตนจากประสบการณ์ “ความเป็นแม่” ผ่านแนวคิดปรัชญาสตรีนิยมของอิริกาเรย์

Mother Subjectivity: (Re-)Writing My Motherhood Journey through Irigarayan Feminist Perspective

ัจฉนา เสริมสาธณสวัสดิ์
Wachana Sermsathanasawat

วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ กรุงเทพฯ
College of Interdisciplinary, Thammasat University, Bangkok, Thailand

ABSTRACT

This article academically illustrates the journey of my mother and myself by rereading and revisiting our life experiences. The growth of my subjectivity through relationship and experience draws on the auto-ethnographic methodology to conduct research, a principally feminist political methodology, as a groundbreaking means to voice out not only concretely and experientially, but also in a radical way. This leads to a new epistemological challenging in social science.

As a daughter, woman and researcher- -a fragmented but connected self- - who grew up and lived with domestic violence, my family is my fieldwork. Certainly, my mom will be a subject of the study. Significantly, myself being a mother, this not only draws on accounts of the physical and emotional intimate engagement but also instinctual detainment. In other words, my self and my soul are completely subjugated in silence. Hence, these journeys of two women's relationship crystallised for me in a profound way to be cognisant of subjectivity in terms of bringing me back to be aware of being mindful as well as respectful of our embodied situation. This, in turn, allows a better conceptualisation of subjectivity that will be the preliminary engagement to cultivate the awareness and respectfulness of the others vis-a-vis intersubjectivity. Indeed, subjective emancipation shall create an equal and co-existent society and, in turn, respectful humanity.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 6 December 2018

Received in revised form

4 November 2019

Accepted 5 November 2019

Available online

27 December 2019

Keywords:

Mother and Mothering
(แม่และการเลี้ยงดู),
Subjectivity
(องค์ประกอบแห่งตน),
Autoethnography
(อัตชีวประวัติชาติพันธุ์
วรรณกรรม), Intersubjectivity
(องค์ประกอบร่วม),
Coexistence
(การดำรงอยู่ร่วมกัน
อย่างสันติ), Humanity
(มนุษยชาติ)

* ผู้เขียนที่ให้การติดต่อ

E-mail address: gagoodoo@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความชิ้นนี้เป็นงานศึกษาประเด็นแม่และความเป็นแม่โดยการประยุกต์ใช้วิธีวิทยาการศึกษาอัตชีวประวัติชาติพันธุ์วรรณนา (auto-ethnography) มรรควิธีการศึกษาหนึ่งที่สำคัญในการต่อสู้ทางการเมืองของนักสตรีนิยมในฐานะที่เป็นหนทางของการสร้างความรู้ใหม่จากจุดยืนของเจ้าของประสบการณ์ที่ไม่เพียงแต่นำมาซึ่งการวิพากษ์สังคมในมุมมองที่ลึกซึ้งและแตกต่าง ทว่ายังสร้างความท้าทายและข้อถกเถียงใหม่ในทางญาณวิทยาของการศึกษาวิจัยทางสังคมศาสตร์อีกด้วย รอยทางการเติบโตที่เริ่มจากการกลับไปอ่านและสำรวจประสบการณ์ที่ธรรมดาสามัญของแม่และตนเอง ในฐานะลูกสาว ผู้หญิง และผู้ศึกษาที่เติบโตมาในครอบครัวที่มีความรุนแรง จากการพยายามทำความเข้าใจแม่ของตนเองมาสู่เส้นทางการเป็นแม่ด้วยตนเอง สะท้อนให้เห็นความรัก ความผูกพันอันลึกซึ้งทั้งทางร่างกายและจิตใจระหว่างแม่ลูก แต่ทว่าในอีกมุมหนึ่งจิตวิญญาณของแม่ยังคงถูกจองจำและดำรงอยู่ในความเจ็บงัน สับสน โศกเศร้า

การรูปแบบความสัมพันธ์ที่รายล้อมในชีวิตผู้หญิง ก่อให้เกิดการตกผลึกทางความคิด ความเข้าใจ และรับรู้อย่างลึกซึ้งต่อการตระหนักรู้ในองค์ประธานแห่งตน การเดินทางเรียนรู้ตัวตนผ่านความสับสน การตั้งคำถาม ความไม่เข้าใจ มาสู่การเรียนรู้ในการเคารพตนเอง การตระหนักรู้ในสิทธิ เนื้อตัวร่างกายของตนเองเป็นฐานเริ่มแรกที่มั่นคง ซึ่งในท้ายที่สุดจะขยายต่อไปสู่การตระหนักรู้ในตัวตนและสิทธิของผู้อื่น กล่าวได้ว่า การค้นพบและตระหนักรู้ซึ่งองค์ประธานแห่งตนเป็นจุดเริ่มต้นของการรื้อแกะสังคมแห่งความเท่าเทียม และการดำรงอยู่ร่วมกันอย่างสันติจากฐานคิดแห่งการเคารพความเป็นมนุษย์กันอย่างแท้จริง

บทนำ

จากจุดยืนที่มีประสบการณ์ความเป็นแม่ของผู้ศึกษา และการได้สัมผัสกับประสบการณ์ของแม่และยายตนเองในครอบครัวขยาย ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะแบบหนึ่งของครอบครัวในประเทศไทย สะท้อนให้เห็นภาพชีวิตของผู้หญิงที่ผูกพันกับสมาชิกทุกคนในครอบครัวอันเป็นหน่วยทางสังคมที่เล็กที่สุด โดยเฉพาะบทบาทของความเป็น “แม่” ที่ทำให้ผู้หญิงแตกต่างในแง่ที่มีความสากลบางอย่างผูกติดกับชีวิตวิทยาและคุณลักษณะแห่งความเป็นผู้หญิง เช่น การให้กำเนิด การดูแลเลี้ยงดู จากประสบการณ์ความเป็นแม่ของผู้ศึกษาที่ตระหนักในความแตกต่างแห่งสรีระของเพศหญิง จึงนำมาสู่การนำกรอบแนวความคิดเพศสถานะ (gender) ของนักสตรีนิยม โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรอบแนวคิดความแตกต่างแห่งเพศ (sexuate difference) ของลูซ อิริกาเรย์ (Luce Irigaray) นักปรัชญาฝรั่งเศสมาประยุกต์ใช้ในการศึกษาความเป็นแม่ และความสัมพันธ์ในชีวิตของผู้หญิง ทั้งระหว่างผู้หญิงด้วยกันเองและคนอื่น ๆ ในสังคม ซึ่งมีลักษณะเฉพาะของความใกล้ชิดและทำหน้าที่เป็นเสาหลักของการค้ำจุนสมาชิกในสังคมอย่างมีนัยยะสำคัญ แต่กลับกลายเป็นหลุมดำที่ขาดหายไปจากประวัติศาสตร์แห่งมนุษยชาติ (Irigaray, 2000) พร้อมด้วยมรรควิธีวิทยาการศึกษาในแนวอัตชีวประวัติชาติพันธุ์วรรณนา (auto-ethnography) จะทำให้เห็นว่าการศึกษาชีวิตผู้หญิงผูกพันอย่างแนบแน่นกับประสบการณ์ ตัวตนความรู้ลึกลับนึกคิด ในฐานะที่นำมาซึ่งจุดยืนทางญาณวิทยาสตรีนิยมที่แตกต่าง (epistemology) ดังเช่นที่ แซนดร้า ฮาร์ดิง (Sandra Harding 1987, 1992), โดโรธี สมิธ (Dorothy Smith 1990) (อ้างใน Sittirak 2014: 3) ได้สร้างความเคลื่อนไหวเชิงการเมืองและญาณวิทยาที่สำคัญในวงวิชาการตะวันตกต่อการท้าทาย ตรวจสอบ ประเมินทฤษฎีและแนวปฏิบัติดั้งเดิมของการสร้างความรู้สังคมศาสตร์กระแสหลักที่ครอบงำวงวิชาการมาอย่างยาวนาน

อย่างไรก็ตามงานศึกษาในเรื่อง “ความเป็นแม่” ที่ลงนามศึกษาจากประสบการณ์ส่วนบุคคลของเจ้าของเรื่องเอง ที่ให้ความสนใจกับ “เสียงเงียบ” ที่หายไปในการบวนการสร้างความรู้ยังมีผู้สนใจศึกษาน้อยมากในวงวิชาการไทย หากการศึกษาโดยนำกรอบ แนวคิด และวิธีวิทยาข้างต้นมาประยุกต์ใช้ในงานศึกษายังปรากฏไม่มากนัก ดังนั้นหากได้มีการนำแนวคิดร่วมสมัยเหล่านี้มาปรับใช้ในวงวิชาการไทยย่อมเกิดการสร้างสรรค์ความรู้ใหม่ในประเด็น “ความเป็นแม่” ซึ่งจะเป็นคุณล่อสำคัญของการขับเคลื่อนสังคมและชุมชนไปสู่การเคารพความเป็นมนุษย์อันเป็นพื้นฐานสำคัญของการอยู่ร่วมกันอย่างเสมอภาคและสมานฉันท์ในสังคม

วิธีวิทยาแนวอัตชีวประวัติชาติพันธุ์วรรณากับความสำคัญของ “ตัวฉัน” (Why does “I” matter?)

หัวใจหลักของการศึกษาวิจัยด้วยเลนส์การมองแบบสตรีนิยม (feminist lens) คือ การให้ความสำคัญกับการศึกษาผู้หญิงในฐานะ “องค์ประธาน” ของการศึกษา ซึ่งเป็นเครื่องมือทางการเมืองที่มีนัยยะสำคัญต่อการสร้างความรู้ทางด้านสตรีนิยม และวิธีวิทยาเรื่องเล่าแนวอัตชีวประวัติเชิงชาติพันธุ์วรรณาเป็นแนวทางสำคัญในการสร้างองค์ความรู้จากจุดยืนที่แตกต่างจากองค์ความรู้กระแสหลักที่อ้างถึงความจริง ความถูกต้อง ความแน่นอน ความเป็นหนึ่งเดียว ความเป็นสากล มาสู่การสร้างความรู้จากประสบการณ์ส่วนผู้หญิงและประสบการณ์ชายขอบอื่น ๆ ที่มีความเฉพาะที่หลากหลาย ความแตกต่างและความไม่แน่นอน ซึ่งเป็นวิถีทางของการต่อสู้ในแนวสตรีนิยม ที่จะนำไปสู่การสร้างจิตสำนึกร่วมกัน (consciousness raising) ในการแบ่งปันประสบการณ์และตีความจากจุดยืนของความเป็นผู้หญิง การศึกษาประสบการณ์สะท้อนให้เห็นแนวความคิดที่ให้คุณค่ากับความเป็นส่วนตัว อารมณ์ความรู้สึก อันเป็นการเปิดพื้นที่สำคัญในการสร้างความรู้ที่มีลักษณะของความตัวตน ผ่านการบอกเล่าเรื่องราว หรือ “ส่งเสียง” (voice out) ด้วยตนเอง และที่สำคัญที่สุดคือการแสดงให้เห็นว่าความรู้จากประสบการณ์ในชีวิตผู้หญิง (ที่มักถูกเบียดขับ ตั้งคำถาม และทำลายจาก ผู้เชี่ยวชาญนอกประสบการณ์ จากแวดวงการศึกษา สังคมศาสตร์กระแสหลัก) ได้เปิดมิติและมุมมองใหม่แห่งความรู้ในประเด็นต่าง ๆ ที่แตกต่างจากกรอบวิธีวิทยาแบบเดิม ดังที่สินีทร สัทธีรักษ์กล่าวว่า สตรีศึกษาคือ “การพลิกชีวิตและประสบการณ์ของผู้หญิงให้เป็นความรู้, ผู้หญิงเป็นองค์ประธานของความรู้ไม่ใช่วัตถุการศึกษาเรียนรู้” (Sinith Sittirak อ้างใน Beawbangkerd 2008: 2) ความรู้ของผู้หญิงที่เรียนรู้ผ่านความรู้สึก นึกคิด ประสบการณ์เช่นเดียวกับที่ออเดรย์ ลอร์ด (Audre Lorde อ้างใน Miles 2008: 102) นักสตรีนิยมผิวสีคนสำคัญในประวัติศาสตร์สหรัฐฯ กล่าวไว้ว่า “The white fathers told us : I think therefore I am. The Black mother within each of us-the poet- whispers in our dreams: I feel, therefore I can be free”

ดังนั้นเหตุผลสำคัญของการวิจัยในแนวสตรีนิยมจึงเริ่มต้นริบเลาะ ตั้งคำถามกับ “ความปกติ” หรือ “ความเป็นธรรมชาติ” ที่ดำรงอยู่ในชีวิตประจำวัน โดยรากฐานแรกของการเรียนรู้วิเคราะห์วิพากษ์คือเนื้อตัวร่างกายของผู้หญิง อันเป็นฐานของการยกระดับทางความรู้ทั้งในแง่ญาณวิทยา (epistemology)

และภววิทยา(ontology)และเป็นการก่อกำเนิดความรู้ที่แตกต่าง งานเขียนความเจ็บป่วยของออครี ลอร์ด์ส์ (Lorde 1980, ความเป็นแม่ของเอเดรียน ริช (Rich 1986) และแม่กับพัฒนาที่ยั่งยืนของสินีทร สัทธีรักษ์ (Sittirak 1998) เป็นตัวอย่างการบุกเบิกงานศึกษาที่มีคุณภาพในการเน้นย้ำให้เห็นความแตกกระจายหรือ “เสียงเงิบ” ที่ซ่อนอยู่ภายใต้รูปแบบอันแสนปกติธรรมดาในชีวิตประจำวันของผู้หญิงโดยการนำเสนอประเด็นเพศสถานะมาเป็นแกนหลักชี้ให้เห็นโครงสร้างอำนาจที่ไม่เป็นธรรมในสังคมผ่านระบบเพศ วัฒนธรรม ประเพณี ปรากฏการณ์ ความรู้ หรือบทบาทหน้าที่ต่าง ๆ ที่สวมใส่ในชีวิตประจำวัน

การวิจัยเชิงคุณภาพในแนวสตรีนิยมได้รับการพัฒนามาตลอดระยะเวลาหลายทศวรรษที่ผ่านมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการตระหนักถึงอำนาจ และรูปแบบที่ไม่เท่าเทียมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในกระบวนการวิจัย เช่น ความสัมพันธ์แห่งอำนาจในสนามการวิจัย กระบวนการเขียนงานวิจัย ฯลฯ (Mies 1983, Coffey 1999, Naples 2003, Sittirak 2014) นอกจากนี้การศึกษาเกี่ยวกับองค์ประธาน (subject) ได้รับความสนใจจากระเบียบวิธีวิจัยในแนวสตรีนิยมอย่างต่อเนื่อง การเข้าถึงผู้หญิงในฐานะ “องค์ประธาน” ซึ่ง Belenky, Clinchy, Goldberger & Tarule (1986: 54) ได้อธิบายถึงความสำคัญของ “องค์ประธาน” ในแง่ของการเรียนรู้ที่เชื่อมโยง (connected teaching) ไว้ดังนี้คือ การที่ผู้หญิงตระหนักรู้ในตนเอง เป็นแหล่งกำเนิดความรู้ ความเข้มแข็งและการเห็นคุณค่าในตนเอง นำมาสู่จุดเปลี่ยนผ่านของการพัฒนาความคิดเกี่ยวกับตัวตน, ความเคารพตนเอง, คุณค่าและพฤติกรรม การเติบโตของกระบวนการทางสัญชาตญาณ เป็นก้าวสำคัญในการปกป้องตนเอง, ความมั่นใจและการให้ความหมายต่อตนเอง ผู้หญิงจะกลายเป็นผู้มีอำนาจในการต่อรองและควบคุมชีวิตตนเอง ประสบการณ์ชีวิตของแต่ละปัจเจกให้มุมมองทางความจริงที่แตกต่างกันไปในแต่ละคน มีลักษณะเฉพาะ ไม่มีใครพูดแทนคนอื่นได้ หรือตัดสินว่าใครควรจะพูดอะไร และยังเชื่อว่าความรู้ที่มีค่าที่สุดมาจากประสบการณ์ส่วนตัว ที่สามารถพัฒนากระบวนการในการเข้าถึงคนอื่น โดยมีหัวใจอยู่ที่ความสามารถในการเห็นใจและมองคนอื่นด้วยความเข้าใจ ไม่ตัดสิน ทำที่สุดจะทำให้ผู้หญิงตระหนักรู้ที่เชื่อมโยงกับผู้อื่น และเข้าสู่กระบวนการของการสร้างความรู้จากประสบการณ์ที่อยู่บนพื้นฐานของการเคารพความแตกต่างหลากหลายตามแต่ประสบการณ์ของปัจเจกชน

งานเขียนแนวสตรีนิยมที่มีระเบียบวิธีวิทยาของการปรากฏ “ตัวตน/I” (mode of knowing) ของผู้เขียนถักทออยู่ในงานศึกษาเป็นทั้งญาณวิทยาและภววิทยา สำคัญของการเรียนรู้ในแง่ที่ตนเองเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ (Liz Stanley 1990: 14 อ้างใน Coffey 1999: 11) อันเป็นเอกลักษณ์สำคัญในการยืนยันตัวตนและตำแหน่งแห่งที่ของการศึกษา กระบวนการตระหนักรู้ในตัวตนโดยนำเสนอประสบการณ์มาเสนอให้เห็นความเป็นรูปธรรมของการมีอยู่ (being) ของผู้หญิง จึงเป็นแหล่งกำเนิดองค์ประธานที่ยกระดับไปสู่การตระหนักรู้ทางการเมือง เพศสถานะ ชาติพันธุ์ ฯลฯ และก่อให้เกิดงานศึกษาทางสตรีนิยมที่มีมิติที่ลุ่มลึก ละเอียดย้อนต่อความแตกต่าง และตระหนักถึงการเคารพในมิติและบริบทที่หลากหลายมากขึ้น

วิธีวิทยาแนวอัตชีวประวัติชาติพันธุ์วรรณนาจึงเป็นการปึกธงสู่ทางการเมืองของการทำงานแนวสตรีนิยม กล่าวคือ การศึกษาประสบการณ์ส่วนตัว โดยใช้ตนเองเป็นแหล่งข้อมูลเพียงหนึ่งเดียว (หรือแหล่งข้อมูลเบื้องต้น เพื่อนำไปสู่การศึกษาวิจัยผู้อื่นในระนาบที่เท่าเทียมกัน-ผู้ศึกษา) ตัวตนและประสบการณ์ของผู้ศึกษาในฐานะที่เป็นแหล่งบ่มเพาะความรู้ ในการนำไปสู่การทำความเข้าใจบริบททางสังคมวัฒนธรรมในระดับที่กว้างมากขึ้น และสื่อสารด้วยสรรพนามของบุคคลที่หนึ่งผ่านรูปแบบการนำเสนอที่หลากหลาย เช่น เรื่องสั้น, บทกวี, นิยาย, รูปถ่าย และการประพันธ์ทางสังคมศาสตร์ (Ellis & Bochner, 2000: 58)

การพัฒนาความอ่อนไหวเกี่ยวกับการศึกษา วิจัยในแนวสตรีนิมดังที่กล่าวมาข้างต้นนั้นได้สร้างคุณูปการอย่างยิ่งในวงการวิชาการ แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าความตระหนักรู้ในประเด็นเหล่านี้ยังคงเคลื่อนไหวในหมู่นักวิชาการตะวันตกเป็นส่วนมากและเป็นเพียงความเคลื่อนไหว “นอกกระแส” ที่ยังคงห่างไกลในการนำมาปรับใช้เพื่อศึกษา วิจัยแนวสตรีนิมในสังคมไทย เนื่องจากการศึกษาผู้หญิงในสังคมไทยยังคงถูกรอบงำด้วยเสียงของ “ผู้เชี่ยวชาญ” นอกประสบการณ์ที่ส่งเสียงพูดแทน (speak for) ผู้หญิง ที่ละเลยองค์ประกอบของผู้หญิงผู้มีประสบการณ์ (Pollachom 2007, Sittirak 2014)

ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง (Literature Review)

จากการทบทวนวรรณกรรมในประเด็นความเป็นแม่ทั้งในวงวิชาการไทยและตะวันตก ก่อให้เกิดการตกผลึกทางความคิดในการศึกษาประเด็นดังกล่าว โดยจะแบ่งเป็น 4 ส่วน ดังนี้ ปีตาธิปไตยกับความ เป็นแม่: ข้อถกเถียงของนักสตรีนิมตะวันตก, ‘แม่’ ในวงวิชาการไทย: ความจำกัดทางวิธีวิทยาว่าด้วยการสร้างความรู้, จากการเมืองเรื่องร่างกาย (body politics) สู่มโนคติความแตกต่างแห่งเพศ (sexuate difference) ของลูซ อิริกาเรย์ และข้อถกเถียงในประเด็นองค์ประกอบ, และ ‘อ่านแม่’: ‘อ่านใหม่’ ด้วยเลนส์ปรัชญาสตรีนิม

ปีตาธิปไตยกับความ เป็นแม่: ข้อถกเถียงของนักสตรีนิมตะวันตก

ชีววิทยาแห่งร่างกายที่แตกต่างของผู้หญิงที่สามารถเป็นต้นกำเนิดแห่งชีวิตใหม่ส่งผลให้ผู้หญิงมีบทบาทและหน้าที่หลักในการเป็นแม่และเลี้ยงดูลูก ราวกับว่ามันเป็นหนทางแห่ง “ธรรมชาติ” ที่ถูกสร้างไว้เพื่อเพศหญิงเท่านั้น ความเชื่อที่ว่าชีวิตของผู้หญิงจะสมบูรณ์ได้เมื่อแต่งงานและมีลูก การมีลูกคือการเติมเต็ม “ความเป็นผู้หญิงให้สมบูรณ์” ในแง่การเป็นผู้หญิงคือความเป็นแม่ (womanhood = motherhood) (Oakley 1980) สังคมยกย่องผู้หญิงที่ตั้งท้อง และรังเกียจผู้หญิงที่ไม่อยากมีลูก ทำแท้ง หรือเป็นหมันว่าเป็นผู้ผิดปกติ บกพร่อง ฯลฯ ปรากฏการณ์ที่น่าสนใจคือ เมื่อผู้หญิงก้าวเข้ามาสู่เวทีของการเป็นแม่ การเลี้ยงดูลูก ชีวิตและตัวตนของเธอได้สูญหายไปอย่างสิ้นเชิงเหลือเพียงชีวิตของลูกและคนอื่นๆ ในครอบครัว ตัวตนแห่งปัจเจกชนของความเป็นมนุษย์คนหนึ่งถูกละทิ้ง ลบเลือน ลดทอนเหลือเพียงการแสดงบทบาท และหน้าที่ของความเป็นแม่ที่ดีเพื่อลูก แม้ผู้หญิงจะทุ่มเททั้งชีวิตเพื่อการเป็นแม่ แต่ทว่าบทบาทและหน้าที่เหล่านี้กลับไม่ถูกให้คุณค่าจากคนในครอบครัวและสังคม

งานศึกษาของนักสตรีนิยมตะวันตกจำนวนไม่น้อย เช่น Oakley (1980) Rich (1986) เน้นย้ำถึงการตระหนักรู้ของระบีมัธยมในหนทางของความเป็นแม่และการเลี้ยงดูที่เชื่อมโยงอย่างมีนัยยะสำคัญกับการประกอบสร้างทางสังคมกับบทบาทของผู้หญิงอันเกิดจากการบังคับผ่านการใส่รหัส กระบวนการขัดเกลาและคาดหวังของสังคมปิตาธิปไตย Mayseless (2016) ตั้งข้อสังเกตว่าผู้หญิงถูกยึดโยงเข้ากับคุณลักษณะของความเป็นผู้หญิงอย่างเหนียวแน่น เช่น การดูแลเอาใจใส่ อันเป็นคุณลักษณะเฉพาะแห่งความเป็นหญิง กระบวนการซึมซับมายาคติของการเป็นแม่ หรือวาทกรรมครอบงำชีวิตผู้หญิงผ่านภาพเสนอ “อุดมคติของการเป็นแม่” ที่มีลูกเป็นศูนย์กลางของชีวิต การอุทิศร่างกายแรงใจให้กับลูกและครอบครัวสื่อให้เห็นถึงการลดคุณค่าในตัวตนของผู้หญิงภายใต้สังคมปิตาธิปไตย กล่าวคือ การคาดหวังการอุทิศตนโดยไม่เห็นแก่ตัว (selfless devotion) การปรับตัวให้เข้ากับเด็กอย่างสมบูรณ์ (perfect attunement) ความอ่อนไหวที่มาพร้อมกับความสุขของการเป็นแม่และความรักที่ไม่มีเงื่อนไข (unconditional love) ความสามารถ พฤติกรรมและอารมณ์เหล่านี้ล้วนถูกมองอย่างเป็น “ธรรมชาติ” และเป็น “สัญชาตญาณ” แห่งความเป็นแม่ที่ดำรงอยู่ในเพศหญิง สิ่งที่กำลังกล่าวมาได้สะท้อนให้เห็นปัญหาของผู้หญิงในมิติต่างๆ ที่ไม่สามารถปฏิบัติตามความคาดหวังที่ตนเองหรือสังคมต้องการได้อีกทั้งยังเป็นการกีดกัน ปิดบัง พื้นที่ทางประวัติศาสตร์และประสบการณ์ของมนุษย์จำนวนมากที่ไม่สอดคล้องกับความเป็นจริงอีกด้วย สิ่งเหล่านี้ก่อให้เกิดความกดดันที่แทรกซึมไปสู่วิถีคิด มุมมองที่ผู้หญิงมีต่อตนเอง ต่ำลงจนแปลกแยกกับตัวตนในที่สุด (Rich, 1986; Hays, 1996; D’Arcy, Turner, Crockett & Gridley, 2012; Jensen, 2014; Henderson, Harmon & Newman, 2016; Dundkerley, 2017)

งานศึกษาในประเด็นความเป็นแม่และการเลี้ยงดูในวงวิชาการตะวันตกมีการศึกษาและพัฒนาอย่างต่อเนื่องหลายทศวรรษ สะท้อนให้เห็นการดำรงอยู่แห่งเพศสถานะที่ไม่เท่าเทียม นำมาซึ่งการทำลายบทบาทการเป็นแม่ในระบบปิตาธิปไตยที่ควบคุมจิตใจและร่างกายผู้หญิงอย่างรุนแรง โดยการสร้างหนทางใหม่ที่เป็นอิสระกับผู้หญิงมากขึ้น เพื่อนำมาสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างเป็นรูปธรรม กล่าวคือ นักวิชาการสตรีนิยมในศตวรรษที่ 21 นำเสนอความเป็นแม่แบบสตรีนิยมที่ก่อให้เกิดการทำลายการเลี้ยงดูเด็กเพื่อให้เติบโตขึ้นมาเป็นประชาชนที่มีจิตสำนึกในการนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงความเป็นครอบครัวที่ไม่ผลิตซ้ำครอบครัวปิตาธิปไตยแบบเดิม อันจะนำมาสู่สังคมที่เท่าเทียม และนำเสนอภาพครอบครัวในลักษณะที่หลากหลายตรงกับความเป็นจริงในชีวิตผู้หญิงมากขึ้น เช่น Green (1994, 2015) เชื่อว่าผู้หญิงจะเป็นอิสระก็ต่อเมื่อสามารถให้คำจำกัดความของคำว่าแม่ด้วยตนเอง ซึ่งนำมาสู่วิถีคิดความเป็นแม่แบบสตรีนิยมที่เปิดโอกาสให้ความสัมพันธ์แม่-ลูกมีระยะห่างและเป็นอิสระต่อกันมากขึ้น โดยใช้ให้เห็นว่าความเป็นแม่และการเลี้ยงดูเป็นสถานที่แห่งพลวัตในการสร้างสรรค์ให้ผู้หญิงสามารถเป็นตัวของตัวเองและปกครองตัวเองได้ โดยการนำเสนอนิยามความรักระหว่างแม่-ลูกในลักษณะใหม่ที่เรียกว่า “ความรักแบบแยกออก” (loving detachment) ซึ่งเป็นความรักที่ให้คุณค่ากับความอิสระสำหรับการเป็นมนุษย์ในทุกแบบ และการยืนยันว่าการพัฒนาความสัมพันธ์ของมนุษย์ควรอยู่บนพื้นฐานของความซื่อสัตย์ ความเคารพและความรัก การเลี้ยงดูเด็กให้ตระหนักถึงองค์ประธานแห่งตนและสิทธิของ

ตนเอง เป็นหนทางสำคัญในการกระตุ้นให้เด็กคิด ตัดสินใจ วิเคราะห์ และกล้าที่จะแสดงออกซึ่งความแตกต่าง หรือ Kawash (2011) นำเสนอว่าความสำคัญของการตระหนักรู้ถึงพลวัตความแตกต่างของความเป็นแม่และการเลี้ยงดูตามบริบทพื้นที่ วัฒนธรรม เชื้อชาติ ฯลฯ ที่ก่อให้เกิดการเคารพประสพการณ์ การพิจารณาความสัมพันธ์ของพื้นที่กับอำนาจ และความซับซ้อนของปฏิบัติการแห่งวาทกรรมที่มีต่อผู้หญิง โดยเฉพาะอย่างยิ่งนักสตรีนิยมผิวสีคนสำคัญ ได้แก่ Collins (2000) และ hooks (2001) ได้เปิดพื้นที่ให้กับความเป็นแม่และการเลี้ยงดูไปสู่มิติแห่งทางเลือกที่หลากหลายมากขึ้น เพื่อให้ความหมายใหม่ของการเป็นแม่ที่ไม่ผูกติดกับชีววิทยา เช่น การให้ชุมชนเลี้ยงดูเด็กร่วมกัน, การสนับสนุนให้พ่อมาช่วยในการเลี้ยงดูมากขึ้น, การนำเสนอแม่เลสเบี้ยน, การเป็นแม่ผ่านการรับเลี้ยงบุตรบุญธรรมที่ทำให้ความคลั่งไคล้ทางวัฒนธรรมในเรื่องสายเลือดและเครือญาติลดความลึกกลับลงไป

‘แม่’ ในวงวิชาการไทย: ความจำกัดทางวิธีวิทยาด้วยการสร้างความรู้

จากการทบทวนวรรณกรรมเรื่องความเป็นแม่ของสตรีนิยมตะวันตกทำให้เห็นความก้าวหน้าและต่อเนื่องในการศึกษาวิจัยประเด็นความเป็นแม่และการเลี้ยงดูที่ถูกนำเสนอในหลากหลายมิติ ด้วยความเคารพและตระหนักในความอ่อนไหวแห่งเพศสถานะที่มีนัยยะสำคัญกับชีวิตผู้หญิง เด็ก ผู้ชาย รวมถึงเพศอื่น ๆ ในสังคม และแสดงให้เห็นถึงการศึกษเพื่อสร้างความสมดุลในการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข และเป็นประโยชน์กับทุกฝ่าย ในขณะที่งานศึกษาในประเด็นความแม่และการเลี้ยงดูในสังคมไทยมีจำนวนไม่น้อย และมีคุณภาพการแตกต่างกันไป

การได้มีโอกาสทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับการศึกษาเรื่องความเป็นแม่ในวงวิชาการไทย ทำให้ผู้ศึกษาเห็น ‘รูปธรรม’ ของการวิพากษ์ข้างต้นจากการได้พบว่า การศึกษาในเรื่องแม่และความเป็นแม่มียังมีลักษณะอิงตามประเด็น เช่น การศึกษาแม่ในวรรณกรรม ที่มักสะท้อนชีวิตของผู้หญิงที่เป็นแม่ออกมาอย่างเฉพาะเจาะจงด้วยมิติความสัมพันธ์อื่นที่โดดเด่นมากกว่า เช่น ประเด็นของชาติพันธุ์ สัตว์ที่เข้ามาบดบังให้ความเป็นแม่ดูรางเลือนและไกลห่างจากชีวิตประจำวัน ดังที่สะท้อนในงานของ Tunpattrakul (2018) แม้ในงานชิ้นนี้จะนำเสนอบทวิเคราะห์ความเป็นแม่ด้วยมุมมองสตรีนิยมสายนิเวศได้อย่างลึกซึ้งและน่าสนใจ แต่ความเป็นแม่ถูกนำเสนอในแง่ของความซับซ้อนเชิงจิตวิทยาที่เกิดขึ้นจากปัญหาการเหยียดชาติพันธุ์อื่นที่ฝังรากลึกในประวัติศาสตร์ตะวันตก ทำให้กลิ่นไอของประเด็นชาติพันธุ์สื่อสารอย่างเข้มข้นชัดเจนมากกว่าความเป็นแม่ หรือสร้างการจัดแบ่งประเภทของแม่ตามภาพเสนอของตัวละครที่โดดเด่นในวรรณกรรม ที่มักและแบ่งแยกแม่ออกเป็นกลุ่มต่างที่อิงกับคุณค่าเชิงคุณธรรม จริยธรรมทางสังคม เช่นงานของ Suvattanav-anich (2007) ได้สรุปโดยจัดแบ่งประเภทของแม่ในวรรณกรรมที่แม่สะท้อนภาพความเป็นแม่ได้ในระดับหนึ่ง แต่ยังคงเป็นการสร้างภาพเหมารวมที่ไม่สอดคล้องและลดทอนความเป็นแม่ที่แตกต่างหลากหลายในชีวิตจริง นอกจากนี้ยังมีการศึกษาทางสังคมศาสตร์ที่ศึกษาประเด็นความเป็นแม่โดยการจัดประเภท ได้แก่ แม่เลี้ยงเดี่ยว (Jirawattananon, 2002) แม่ไวไฟ (Phonpradapphet, 2018) แม่วัยทำงาน (Lomrattananont, 2012) งานศึกษาดังที่กล่าวมานี้มุ่งสนใจกระบวนการเข้าสู่การเป็นแม่ในแต่ละลักษณะ และผลกระทบที่เกิดขึ้นกับ ผู้หญิงที่เป็นแม่ในบริบทนั้น ๆ

แม้งานศึกษาเหล่านี้จะนำเสนอ “เสียง” ของผู้เป็นแม่ด้วยบทสนทนา แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าเสียงของแม่เหล่านี้มีลักษณะของการตอบคำถามของผู้ศึกษา เพื่อตอกย้ำสมมติฐานที่นำไปสู่บทสรุปในงานวิจัย

งานศึกษาที่น่าสนใจของ Khamsuwan & Chokthanakul (2012) ชับเน้นให้เห็นบทบาทของการเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวที่เป็นชายขอบของสังคม สะท้อนให้เห็นการกดขี่และไม่ได้รับความเป็นธรรมในสังคม อีกทั้งยังนำเสนอแนวทางการกำหนดนโยบาย เพื่อแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคม แต่ภาพเสนอของแม่ในงานวิจัยชิ้นนี้ในลักษณะของการตอกย้ำสถานภาพที่อ่อนแอ เป็นปัญหา ไร้อำนาจและเป็นผู้ถูกระงับของแม่เลี้ยงเดี่ยวที่รัฐละเลย แต่จำเป็นต้องได้รับการช่วยเหลือจากรัฐ การนำเสนอภาพเช่นนี้อาจกลายเป็นดาบสองคมของการสร้างความสมานฉันท์ในระดับสังคม ผ่านการสร้างอำนาจการต่อรองกับรัฐโดยใช้บทบาทแม่เป็นเครื่องมือในการเคลื่อนไหวเชิงนโยบายโดยนักวิชาการไทยที่พูดแทนผู้หญิง นอกจากนี้การนำเสนอแม่ในลักษณะของผู้ถูกกดขี่ ไม่ได้รับความเป็นธรรมในสังคม ส่อให้เห็นถึงการทำงานศึกษาที่ผู้หญิงยังคงเป็น “วัตถุ” ของการศึกษาทั้งในแง่การวิจัย และการเขียนงานศึกษาเกี่ยวกับผู้หญิงที่ยังติดอยู่ในกับดักวิธีคิดของการ “พัฒนาผู้หญิง” กระแสหลักในรูปแบบที่มองเห็นผู้หญิงเป็นวัตถุของการศึกษามากกว่าเป็นองค์ประธานที่ก่อกำเนิดองค์ความรู้เพื่อสรรค์สร้างความรู้ชุดใหม่ (Sittirak, 2014: 3)

จากการเมืองเรื่องร่างกาย (body politics) สู่กรอบแนวคิดความแตกต่างแห่งเพศ (sexuate difference) ของลูซ อิริกาเรย์ และข้อถกเถียงในประเด็นองค์ประธาน

นักสตรีนิยมตะวันตกชี้ให้เห็นว่าความเป็นแม่และการเลี้ยงดูเกี่ยวข้องอย่างแนบแน่นกับการเมือง หรือ “เรื่องส่วนตัวคือเรื่องทางการเมือง” (personal is political) เนื่องจากผู้หญิงไม่สามารถเป็นแม่แบบใดก็ได้ตามต้องการ แต่ต้องเป็นแม่ในแบบที่สังคมต้องการหรือกำหนดเท่านั้น ดังนั้นความเป็นแม่จึงเป็นเรื่องทางสังคมมากกว่าชีวภาพที่ถูกนำมาประสานสอดคล้องกับสรีระร่างกายของผู้หญิงอย่างไม่สามารถปฏิเสธได้ และความเป็นแม่สัมพันธ์กับแนวคิดการเมืองเรื่องร่างกาย (body politics) อย่างมีนัยยะสำคัญ เนื่องจากในประวัติศาสตร์ การตัดสินใจต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการร่างกายของผู้หญิง เช่น การคุมกำเนิด การคลอดบุตร หรือการยุติการตั้งครรภ์จะมีสถาบันทางการเมือง แพทย์กฎหมาย ระบบศีลธรรม วิทยาศาสตร์ที่เข้ามากำกับ ควบคุมชีวิตและร่างกายผู้หญิง ทำให้เห็นอย่างชัดเจนว่าร่างกายเป็นฐานรากของการเปลี่ยนสรีระภาพของผู้หญิงให้เป็นทั้งความรู้และอำนาจ ในฐานะที่ร่างกายของผู้หญิงเป็นพื้นที่ของการปะทะสังสรรค์กันของปฏิบัติการแห่งอำนาจทางวาทกรรมที่ปลูกฝังความเสียสละให้ผูกติดกับผู้หญิงผ่านความเป็นแม่ที่ศักดิ์สิทธิ์ สัญลักษณ์ของแม่ และร่างกายที่เชื่อ สบายยอมของผู้หญิงมากกว่าการพยายามสร้างการตระหนักรู้ในตัวตนของผู้หญิง Rich (1986: 84) แนะนำว่า “ผู้หญิงจำต้องคิดผ่านร่างกาย” เพื่อค้นหาความโหดร้ายที่แฝงฝังอยู่ในการประกอบสร้างที่ดูกลืนตัวตนของผู้หญิง และละทิ้งซึ่งความสามารถทางสติปัญญาไปอย่างน่าสนใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่ผู้หญิงซึมซับเอาวิธีคิดเกี่ยวกับจิตวิญญาณแห่งความเป็นแม่ราวกับเป็นสิ่งที่มีฝังรากอยู่ในสัญลักษณ์ของผู้หญิงอย่างเป็นธรรมชาติได้อย่างไร (Oakley, 1980)

ดังนั้น กรอบแนวคิดเรื่องความแตกต่างแห่งเพศ (sexuate difference) ที่มีร่างกายเป็นจุดกำเนิดแห่งความแตกต่างทางเพศเบื้องต้นจึงเป็นแนวคิดสำคัญที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงในการนำมาประยุกต์ใช้ในการศึกษาผู้หญิงและความเป็นแม่ได้เลย ดังที่ Irigaray (1985, 2017) สะท้อนให้เห็นว่าผู้หญิงต้องคิดผ่านร่างกายทางการเมืองที่ลดรูปตัวตนของผู้หญิงลงให้กลายเป็นเพียงมดลูกแห่งเกียรติภูมิของชาติผ่านกระบวนการของการผลิตประชากรให้กับประเทศ การกักขังความสามารถทางร่างกายของผู้หญิงให้อยู่ภายใต้สัญญาสัญญานแห่งความรักโดยเฉพาะอย่างยิ่งการสืบพันธุ์เป็นการจำกัดศักยภาพแห่งธรรมชาติโดยประมาท การทำให้อัตลักษณ์แห่งความเป็นเพศกำหนดโดยจิตไร้สำนึกด้วยการมองเห็นร่างกายอยู่ภายใต้อำนาจปัจจัยภายนอกที่ต้องการเพียงแค่ความอยู่รอด (ปัจจัย 4-ผู้ศึกษา) ทำให้อารมณ์กลายเป็นเพียงวัตถุ สูญเสียความเป็นตัวตน การเติบโตแห่งจิตวิญญาณภายในกลายเป็นอัมพาต ขาดซึ่งการพัฒนาศักยภาพการรับรู้ภายในตนเอง

อย่างไรก็ตามแนวความคิดความแตกต่างแห่งเพศถูกท้าทายด้วยนักทฤษฎีหลังสมัยใหม่ เช่น จูดิธ บัทเลอร์ (Judith Butler) และ มิเชล ฟูกูต์ (Michel Foucault) ที่พยายามสลایความเป็นองค์ประธานของปัจเจก โดยนำเสนออัตลักษณ์ในฐานะที่เลื่อนไหล ไม่ตายตัวและเห็นว่าร่างกายเป็นเพียงพื้นที่ปะทะสังสรรค์กันของภาคปฏิบัติการแห่งวาทกรรม ตัวตนเป็นเพียงผลผลิตของภาคปฏิบัติการทางวาทกรรมในความสัมพันธ์แห่งอำนาจเท่านั้น นอกจากนี้นักทฤษฎีหลังโครงสร้างนิยมเช่น ฌาร์ก แดร์ริดา (Jacques Derrida), โรลอง บาร์ทส์ (Roland Barthes) ที่ให้ความสำคัญกับระบบภาษาและการตีความทางภาษา (textual analysis) ด้วยข้อเสนอที่ว่า “ผู้เขียนตายแล้ว” (the author is dead) ได้นำเสนอภาพองค์ประธานที่ไม่มีอยู่จริงและไม่ได้เป็นผู้ควบคุมความหมายอีกต่อไป องค์ประธานเป็นเพียงร่างทรงแห่งโครงสร้างความสัมพันธ์ทางภาษาเท่านั้น คำอธิบายดังกล่าวสร้างข้อถกเถียงสำคัญในวงวิชาการสตรีนิยมตะวันตกในแง่ที่การวิเคราะห์ชีวิตผู้หญิงในระดับภาพเสนอ (representation) ไม่เพียงพอต่อการทำความเข้าใจรูปแบบความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนในความเป็นจริงที่ร่างกายและชีวิตของผู้หญิงดำรงอยู่ในสังคม Alsop, Fitzsimons, Lennon & Minsky (2000: 198) พบว่า การทำงานศึกษาวิจัยเกี่ยวกับผู้หญิง กลับยิ่งตอกย้ำให้เห็นความสำคัญขององค์ประธานที่มีเลือดเนื้อ ชีวิต จิตใจ ที่หล่อเลี้ยง ธารความสัมพันธ์ในระดับชีวิตประจำวันในฐานะผู้คำนวณครอบครัวและสังคม จากที่กล่าวมาทำให้เห็นว่าประสบการณ์ ความละเอียดอ่อนในชีวิต ความรู้สึก นึกคิด ตัวตนและเสียงของผู้หญิงที่มีชีวิตถูกกลืนและถูกจองจำให้อยู่ในกฎระเบียบแห่งสัญญา (ภาษา) ซึ่งเป็นพื้นที่ของผู้ชายเช่นเดิม ในแง่นี้ Lorde (1980) ได้แย้งว่าการมองตัวตนผู้หญิงในฐานะที่เป็นวาทกรรม (discourse) ทำให้ตัวตนและร่างกายสูญเสียความเชื่อมโยงระหว่างกัน ความลึกซึ้งของการเขียนตัวตนและร่างกายสูญสลาย เนื่องจากตัวตนผู้หญิงไม่ได้ถูกเขียน

‘อ่านแม่’: ‘อ่านใหม่’ ด้วยเลนส์ปรัชญาสตรีนิยมของลูซ อิริกาเรย์ (Luce Irigaray)

การย้อนกลับไปทบทวนประสบการณ์บนเส้นทางของความเป็นแม่ ผู้ศึกษาเริ่มรื้อสร้าง (deconstruct) ความเป็นแม่และการเลี้ยงดู จากแหล่งของความแตกต่างทางชีววิทยาเป็นอันดับแรก โดยการนำกรอบวิธีคิดเชิงปรัชญาของ ลูซ อิริกาเรย์ นักทฤษฎีชาวฝรั่งเศส [ลูซ อิริกาเรย์เป็นนักปรัชญา

นักภาษาศาสตร์ นักจิตวิเคราะห์ นักทฤษฎี นักวัฒนธรรมศึกษา ชาวฝรั่งเศส มีผลงานตีพิมพ์มากมาย ตั้งแต่ปี 1974-ปัจจุบัน ผลงานที่มีชื่อคือ *Speculum of the Other Woman* (1974) and *This Sex Which Is Not One* (1977) ปัจจุบันเป็นนักเขียนและนักเคลื่อนไหวประเด็นผู้หญิงทั้งในฝรั่งเศสและอิตาลี] นำเสนอกรอบแนวคิดเรื่องความแตกต่างแห่งเพศ (sexuate difference) ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นการเป็นแม่ไว้ได้อย่างน่าสนใจมาร่วมสร้างบทสนทนา (dialogue) เพื่อชักจูงให้เห็นความสัมพันธ์ในชีวิตของผู้หญิงอย่างเปี่ยมรูปธรรมที่ชัดเจน

Irigaray (2000) สร้างข้อถกเถียงในเรื่องความเป็นแม่ผ่านความสัมพันธ์แม่-ลูก ที่ทำให้ร่างกายของผู้หญิงสูญหายไป และถูกลดทอนเหลือเพียง “มดลูก” ที่มีหน้าที่ของการผลิตเท่านั้น อิริกาเรย์ชี้ให้เห็นว่าความสัมพันธ์ของผู้ชายกับพ่อมีลักษณะของการตัดขาด โค่นล้มอำนาจ (overthrown) ในขณะที่ความสัมพันธ์ของผู้หญิงกับแม่มีลักษณะเชื่อมโยง ซึ่งอิริกาเรย์ นำเสนอรูปแบบของวงศ์วานผู้หญิง (female genealogy) อันมีลักษณะแตกต่าง มีระยะห่าง แต่เชื่อมโยงด้วยอัตลักษณ์ที่เหมือนกัน กล่าวคือความสัมพันธ์แม่-ลูกสาวเป็นลักษณะผู้สืบสกุล (offspring) ของตนเอง ที่มีสถานะเหมือนกับแม่ และพยายามทำตามความคาดหวังของแม่ ความสัมพันธ์แม่-ลูกสาว จึงกลายเป็นภาพสะท้อนตัวตนที่เหมือนกันราวกับภาพสะท้อนในกระจก (selfsame reflection) ลูกจึงกลายเป็นเงาสะท้อนของแม่วางกับเป็นคนคนเดียวกันได้ที่น่าประหลาดใจ ด้วยเงื่อนไขแห่งความรักที่มากเกินไปจากการแสดงออกผ่านความห่วงใย ความคาดหวัง ความหวังดี ฯลฯ ลักษณะความสัมพันธ์เช่นนี้แสดงความสัมพันธ์ในแนวดิ่ง (vertical relationship) ที่แม่มีอำนาจเหนือลูกอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องปลุกฝัง สร้างวัฒนธรรมการดูแลความสัมพันธ์ในแนวนอน (horizontal relationship) ที่เริ่มตั้งแต่ความสัมพันธ์พื้นฐานแรกสุดคือ ความสัมพันธ์ระหว่างแม่-ลูก การเริ่มหรือสร้างวัฒนธรรมของการปฏิบัติ ดูแลในลักษณะแห่งความเป็นหญิงนั้นจะเป็นหนทางในการเติบโตเพื่อพัฒนาปัญญาและจิตวิญญาณจากภายในตนเองที่สามารถเชื่อมต่อไปสู่การสัมพันธ์กับผู้อื่นภายนอกอย่างเข้าใจและเคารพซึ่งกันและกัน ซึ่งความสัมพันธ์แนวนอนนี้จะหล่อเลี้ยง ฟูมฟัก ความรัก ความเข้าใจ ความเคารพ ความเท่าเทียมในความเป็นมนุษย์และชี้แจงให้ครอบคลุม และสังคมอยู่อย่างสมดุลและสันติ

Irigaray (2001) ชี้ให้เห็นว่าภายใต้แนวความคิดเรื่องเพศ เพศของผู้หญิงไม่ปรากฏ เพราะผู้หญิงอยู่ในร่มเงาของเพศชาย (masculine parameter) ทั้งภาษา กฎเกณฑ์ และระบบวิธีคิด ฉะนั้นการยืนยันและยอมรับความแตกต่างระหว่างผู้ชาย-ผู้หญิง ด้วยการบ่มเพาะและปลุกฝังวัฒนธรรมแห่งความเป็นผู้หญิงให้มั่นคงและแข็งแรง จะเป็นการสร้างอาณาเขตของผู้หญิง ที่จะทำให้ผู้หญิงเติบโตขึ้นอย่างเป็นอิสระแท้จริง เพื่อสร้างพื้นที่ในการส่งเสียง แสดงออก หรือระบุตัวตน (address) ในตำแหน่งแห่งที่ของตนเองที่อยู่นอกร่มเงาของผู้ชาย การตระหนักรู้ในความแตกต่างแห่งเพศเป็นรากฐานแรกของการยืนยันองค์ประธานแห่งตน และนำมาสู่ความเข้าใจและการเคารพในตนเอง (Subjectivity/I) และเชื่อมโยงสู่ความเข้าใจและเคารพตัวตนที่แตกต่างของผู้อื่น (the Other) ซึ่งหมายรวมถึงผู้คนรอบข้างที่ผู้หญิงมักเฝ้าทอด ฟูมฟัก และดูแลความสัมพันธ์ที่รายล้อมรอบตัวเอาไว้ด้วยความทะนุถนอมจากพื้นฐานของ

การเข้าใจและตระหนักในความแตกต่างของเพศตน อันเป็นรากฐานเบื้องต้นที่สำคัญของการปลูกสร้างความเป็นประชาธิปไตยในระดับพื้นฐานแรกสุดแห่งมนุษย์คือ ปัจเจกชน ซึ่งท้ายที่สุดจะนำมาซึ่งพลเมืองที่ตระหนักในความเป็นประชาธิปไตยและร่วมกันสรรค์สร้างชุมชนประชาธิปไตย (Intersubjectivity/We) บนพื้นฐานของการเคารพความแตกต่างอันจะก่อให้เกิดการอยู่ร่วมกันได้อย่างเคารพในความเป็นมนุษย์

ดังนั้น สิ่งที่อิริกาเรย์พยายามนำเสนอในระนาบที่กว้างขึ้นคือ ความแตกต่างคือความเสมอภาค (difference is equality) การพยายามเปิดพื้นที่ให้เห็นความแตกต่าง เปิดพาดานของคนต่างให้เท่าเทียม และรักษาความแตกต่างเหล่านั้นไว้ ด้วยความเป็นไปได้ของความสัมพันธ์ที่ทั้งหมดต้องอยู่ร่วมกันให้ได้ ในขณะที่ด้านหนึ่งเราสามารถอยู่กับคนอื่นได้ด้วยความเคารพ และในอีกด้านหนึ่งเราสามารถเข้าใจวิถีที่เราเป็น และวิถีที่เราใช้ชีวิตด้วยได้ การมองเห็นความสัมพันธ์ที่ซ้อนทับในความสัมพันธ์ จากการเชื่อมโยงผูกพันตัวเรากับคนอื่นและโลก เป็นความรู้สึกที่ละเอียดอ่อนของความเป็นมนุษย์ที่แบ่งปันและดำรงอยู่ในความสัมพันธ์ของผู้หญิงมากกว่าผู้ชาย

ข้อค้นพบจากการประยุกต์ใช้เลนส์อิริกาเรย์ต่อประสบการณ์ส่วนตัว (Embracing Irigarayan Lens to Experience)

บทสะท้อนในความสนใจประเด็นการเป็นแม่และการเลี้ยงดูของผู้ศึกษาปรากฏครั้งแรกผ่านวิทยานิพนธ์ปริญญาโทชื่อ “เรื่องเล่าจากประสบการณ์: การก้าวข้ามผ่านความรุนแรงในครอบครัว” Beawbangkerd (2008) ที่ผู้ศึกษาได้กลับไปศึกษาประสบการณ์ชีวิตผ่านความรุนแรงในครอบครัวตนเองมาตลอดระยะเวลา 23 ปี ในขณะที่ “พ่อ” ผู้กระทำความรุนแรงยังคงอยู่ในครอบครัวจวบจนปัจจุบัน

แม้ผู้ศึกษาไม่ใช่ผู้ประสบความรุนแรงในครอบครัวโดยตรง แต่ในฐานะ “ลูกสาว” ของ “แม่” ที่ถูกทำร้ายทั้งร่างกายและจิตใจไม่อาจหลีกเลี่ยงผลกระทบแห่งความรุนแรงที่เกิดขึ้นในชีวิตผู้หญิงที่ตนเองรักมากที่สุดในชีวิตได้เลย การที่ต้องเป็น “พยาน” จากการเห็นร่องรอยบาดแผลบนใบหน้าและบนร่างกาย และความปวดร้าวทางจิตใจที่เกิดขึ้นกับแม่ยังคงชัดเจนในห้วงคำนึง ความเจ็บปวดทางอารมณ์และทางร่างกายของแม่ถูกซึมซับ ถ่ายทอด ส่งผ่านมาสู่ผู้ศึกษาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ คำถามหนึ่งที่เกิดขึ้นคือ “ถ้าฉันเผชิญอยู่ในสถานการณ์แบบที่แม่กำลังเผชิญอยู่ ฉันจะตัดสินใจทำเช่นไร? คำตอบเดียวที่ได้คือ “ยุติความสัมพันธ์และเดินออกมาเลย” แต่ความเป็นจริงที่เกิดขึ้นคือ แม่ “เลือก” ที่จะอยู่ในความสัมพันธ์และรักษาความเป็นครอบครัวต่อไป

ในฐานะลูกสาวคนโตที่มีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับแม่มากที่สุด ในด้านหนึ่งผู้ศึกษาสนับสนุนและยืนอยู่เคียงข้างแม่ แต่ในอีกด้านหนึ่งกลับผิดหวังและไม่เห็นด้วยกับ “ทางเลือก” ในการไม่หย่าของแม่ และการพยายามรักษาครอบครัวเอาไว้ เรื่องเล่าและเหตุผลมากมายที่เมื่อนำมาอธิบาย เพื่อทำให้ลูก ๆ เข้าใจพ่อ สิ่งต่าง ๆ ที่แม่กระทำเป็นสิ่งที่ไม่เอื้อความเข้าใจของผู้ศึกษาดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างผู้ศึกษากับแม่จึงเปรียบเหมือนหลุมดำที่นำมาสู่ “ความเงียบ” ระหว่างผู้หญิงสองคนที่ต่างรักกันมาก แต่ทว่า

ไม่สามารถเข้าใจกันได้เลย ดังที่ Irigaray (2000: 18) ได้สรุปความสัมพันธ์แม่-ลูกสาวว่า “I see the mother-daughter relationship as the dark continents. The darkest point of our social order. I don’t know one woman who isn’t suffering in her relationship with her mother. And, most often, this suffering is expressed through tears and screams. I translated into a “silence” between mother and daughter as well as an inability to identify with each other. The daughter tries her best to find an image in her mother that’s both similar and different, but she finds herself in front of an empty mirror.

ประสบการณ์ความรุนแรงในครอบครัว ทางเลือกและการจัดการของแม่ ทำให้ผู้ศึกษาเข้าใจว่าพ่อมีอำนาจมากกว่าแม่ในชีวิตครอบครัว และเกลียดความเป็นผู้หญิงของแม่และของตนเอง ในฐานะที่มันเป็นเครื่องหมายของความอ่อนแอ ไร้ซึ่งอำนาจ เป็นเพียงผู้ถูกกระทำ ที่สื่อถึงความสยบยอมอยู่ในครอบครัว นำมาสู่การเริ่มเปลี่ยนแปลงตัวเองเพื่อสร้างอำนาจของตน ด้วยการลอกเลียนบุคลิก ลักษณะความเป็นผู้ชาย เช่น การแต่งตัว การพูดจา การกระทำ ฯลฯ แต่อย่างไรก็ตาม ผู้ศึกษากลับยังรู้สึกถึงความแตกแยกในตัวตน และสัมผัสได้ถึงความว่างเปล่าภายในจิตใจของตนเองและแม่อีกด้วย

การอภิปรายผล: การตกผลึกแห่งองค์ประธานจากความเป็นแม่ (Mother as Subject to Subjectivity of Mother)

ความเป็นองค์ประธานแห่งตน (subject) ของผู้หญิง ที่ผู้ศึกษาได้เรียนรู้และตกผลึกทางความคิด มีพื้นฐานสำคัญมาจากความสัมพันธ์ระหว่างแม่-ลูก (ผู้ศึกษาในฐานะลูกสาว) และประสบการณ์ความเป็นแม่และการเลี้ยงดูของตนเอง (ผู้ศึกษาในฐานะแม่) กล่าวคือ ประสบการณ์ความรุนแรงในครอบครัวของผู้ศึกษาเป็นก้าวแรกที่ทำให้ได้เรียนรู้มุมมองใหม่ในการเข้าถึงแม่ในฐานะที่แม่เป็น “องค์ประธาน” แห่งตนเอง ไม่ใช่แม่ที่เป็นวัตถุ (object) แห่งการศึกษา ก่อให้เกิดความเข้าใจต่อแม่มากขึ้นกับการเลือกที่จะดำรงอยู่ในความสัมพันธ์และ “มองเห็น” การต่อสู้ ต่อรองอย่างเป็นผู้กระทำตามวิถีทางของแม่ที่เคยมองข้ามจากการพยายามนำความคิด ความรู้สึกของผู้ศึกษาไปครอบงำและตัดสินใจแทนแม่ โดยอ้างเหตุผลแห่งความเป็นผู้หญิงเหมือนกัน ซึ่งนำมาสู่ความเข้าใจที่ว่า แม่ผู้ศึกษาจะเป็นผู้หญิงเพศเดียวกันกับแม่ และมีสถานะของการเป็นลูกสาวที่ประสบความรุนแรงในครอบครัวร่วมกัน แต่ผู้ศึกษาก็ไม่สามารถอ้างความชอบธรรมจากอิทธิพลแห่งความเป็นเพศหญิง และความเป็นลูกสาวในการสร้างความถูกต้อง ชอบธรรมในการช่วยเหลือ หรือตัดสินใจของตนเอง

ผู้ศึกษาได้เรียนรู้และเข้าใจอย่างลึกซึ้งจากแนวคิดของอิริกาเรย์ (Irigaray 2004) ที่อ้างถึงการเข้าถึงผู้อื่นในฐานะของผู้อื่น “approaching the other as other” เมื่อผู้ศึกษาได้ย้อนกลับมาคำนึงถึง สิ่งที่ต้องการให้แม่ “เลือก” ตามที่ตนเองคาดหวัง ได้สะท้อนการละเลยตัวตน ความเป็นปัจเจก และความเป็นมนุษย์ของแม่อย่างสิ้นเชิง อีกทั้งยังมีบอดต่อความซื่อสัตย์ในความรู้สึกของแม่ ที่จะมีความรัก ความหลงใหล ความปรารถนา ฯลฯ ผู้ศึกษามองเห็นแม่ในแบบที่อยากเห็นและอยากให้แม่เป็น โดยมองข้ามผ่านตัวตนของแม่ในฐานะที่เป็นเพียงผู้หญิงคนหนึ่ง ดังนั้นตลอดเวลาที่ผ่านมาผู้ศึกษาจึงมองไม่เห็นความกล้าหาญ

ในการยืนยันตัวตนของแม่ ในการยื่นหยัดที่จะรัก และมองไม่เห็นวิธีการต่อสู้ ต่อรองของแม่ในการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์แห่งอำนาจภายในครอบครัวด้วยวิธีการต่อสู้ ต่อรองแบบผู้หญิงของแม่ แต่เมื่อผู้ศึกษาตระหนักถึงความเป็นองค์ประธานแห่งตนของแม่ชัดเจนแล้ว จึงเข้าใจและเคารพในความคิด ความรู้สึกต่อการตัดสินใจและทางเลือกของแม่ มุมมองของผู้ศึกษาที่มีต่อแม่จึงเปลี่ยนแปลงในที่สุด และส่งผลเกิดความภาคภูมิใจในความเป็นผู้หญิงและการเป็นลูกสาวของแม่ ที่สามารถหันกลับมารักแม่ และตัวเองได้อีกครั้งหนึ่ง

จากความเข้าใจแม่ขยายมาสู่ความสนใจในตัวพ่อผู้กระทำความรุนแรง การนำมุมมองเพศสถานะ มาพิจารณาความรุนแรงในครอบครัว ทำให้ผู้ศึกษาได้เหตุผลที่แตกต่างไปจากปัญหาความบกพร่องทางจิตส่วนบุคคลที่ผู้กระทำความรุนแรงมักถูกนำเสนอในงานศึกษาที่มีมาก่อน กล่าวคือ การพิจารณาความรุนแรงจากมิติของความเป็นชาย (masculinities) ที่เป็นกับดักแห่งอำนาจในวิถีคิดที่พ่อต้องเผชิญในครอบครัว และสามารถเปลี่ยนให้พ่อเป็นฝ่ายผู้กระทำความรุนแรงภายใต้อำนาจที่ไหลเวียนจากความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัวด้วยเช่นกัน และสุดท้ายคือการทำที่ผู้ศึกษาได้กลับมาทบทวนตนเอง (reflexivity process) การเขียนเรื่องเล่าความรุนแรงในครอบครัวตนเอง ทำให้ผู้ศึกษาได้พิจารณาบริบทความรุนแรงในครอบครัวที่รอบด้านและปฏิสัมพันธ์ในครอบครัวที่ซับซ้อนมากขึ้น อันนำมาสู่การปลดปล่อยตนเองจากความโกรธ ความเกลียดชังที่ฝังอยู่ภายในจิตใจ และความเจ็บปวดจากการต่อต้านความเป็นผู้หญิงของตนเอง

จาก “ภาวะ ‘เข้าเงียบ’ สู่อำนาจในตัวตน” (Silence to Subjectivity)

การรับรู้ประเด็นความรุนแรงในครอบครัวในสังคมไทยมักถูกผลักดันให้กลายเป็นเรื่องส่วนตัวของคนสองคน หรือเป็นปัญหาทางจิตเวชของผู้ชายที่กระทำความรุนแรง (ปัญหาปัจเจกบุคคล) แม้หน่วยงานรัฐ หรือ องค์กรไม่แสวงหากำไรทำหน้าที่ขับเคลื่อนเพื่อเปลี่ยนแปลงและการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น แต่ด้วยขั้นตอนที่ซับซ้อนและเข้าถึงยาก การตั้งศูนย์ช่วยเหลือ พักพิงและฝึกงานให้กับผู้หญิง ได้แสดงให้เห็นนัยยะสำคัญของการมองประเด็นปัญหาความรุนแรงในลักษณะเหมารวมที่ไม่สอดคล้องกับความเป็นจริงที่ผู้หญิงจำนวนมากต้องเผชิญในชีวิตจริง ความพยายามในการขับเคลื่อนประเด็นปัญหาความรุนแรงทั้งจากภายนอก โดยรัฐ, องค์กรไม่แสวงหากำไร, นักวิชาการ ได้ตอกย้ำภาพของผู้หญิงในลักษณะของ “เหยื่อ” ที่อ่อนแอ อยู่ในสถานะล้มเหลวทางอารมณ์ อันนำมาสู่ปฏิบัติการในการช่วยเหลือ เยียวยาที่ไม่สามารถปฏิเสธได้เลยว่าด้านหนึ่งมีอุปการะอย่างยิ่งยวดกับการทำงานในประเด็นผู้หญิง แต่ในอีกด้านหนึ่งแสดงให้เห็นการมองข้าม ละเลยตัวตนของผู้หญิงโดยการตอกย้ำความไร้อำนาจและกดทับเสียงของผู้หญิงให้หายไป กระบวนการศึกษาความรุนแรง อีกทั้งการฉายภาพความรุนแรงให้ดำรงอยู่ในมิติเดิม ทำให้การศึกษา วิจัยเพื่อทำความเข้าใจปรากฏการณ์ดังกล่าวค่อนข้างหยุดนิ่ง

สิ่งสะท้อนที่น่าสนใจอีกด้านหนึ่งที่ผู้ศึกษาได้บทสรุปจากงานวิจัยประเด็นความรุนแรงในครอบครัวในวงวิชาการไทย คือ เรื่องราวเหล่านี้ไม่เคยถูกเขียนโดย “คนใน”, “เหยื่อ” หรือ “ลูกสาว” ที่เคยประสบเหตุการณ์ความรุนแรงด้วยตนเองเลย ในบริบทส่วนตัวที่ผู้ศึกษาในฐานะ “ลูกสาว”

ถูกกีดกันออกจากเรื่องราวความขัดแย้งของผู้ใหญ่ (พ่อ-แม่) ในครอบครัว ด้วยคำกล่าวที่ว่า “เรื่องของผู้ใหญ่เด็กไม่ต้องยุ่ง” ดังนั้นสิ่งที่พวกเรา (ลูก ๆ) ทำได้ หรือเคยชินเวลาที่ผู้ใหญ่ทะเลาะกันคือ การวิ่งเข้าห้อง ปิดประตู เพื่อไม่ต้องรับรู้เรื่องราวของผู้ใหญ่ แต่ทว่ารอยขีด บาดแผลในวันรุ่งขึ้นเป็นสิ่งที่ไม่สามารถปิดบังได้ด้วยแว่นตาดำ เมคอัพหนาเสื้อคอปิด แขนยาว หรือกระโปรงยาว ฯลฯ

ในบริบททางศึกษา วิจัยในประเด็นความรุนแรงในครอบครัว ผู้ศึกษาในฐานะ “ลูกสาว” ที่เป็นผู้หนึ่งในการรับรู้เหตุการณ์ และหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะได้รับผลกระทบทางด้านจิตใจ กลับถูกละเลยจากการศึกษาความรุนแรงในครอบครัวที่มักมุ่งเน้นศึกษาที่ผู้หญิงผู้ถูกระบาดความรุนแรงเป็นหลัก และ ‘ลูก’ ไม่เคยถูกนับรวมอยู่ในวงจรความรุนแรงเลย และถูกทำให้หายไปอย่างไร้ร่องรอย ในบริบทเชิงโครงสร้าง ผู้ศึกษาในฐานะ “ลูกสาว” ถูกทำให้หายไป ถูกมองข้ามจากระบบกฎหมาย การไต่สวนในศาล ลูกดำรงอยู่อย่างมีตัวตนในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของครอบครัวจากการถูกนำเสนอภาพให้เป็นสัญลักษณ์ของ “โซ่ทอง” ผูกพันความรักระหว่างพ่อ-แม่ในครอบครัวที่อบอุ่น สมบูรณ์เชิงอุดมคติ (พ่อ-แม่-ลูก) แต่เมื่อครอบครัวบกพร่อง มีปัญหา หรือต้องประสบภาวะความรุนแรง ลูกอยู่ในสภาวะไร้ตัวตนในบริบทครอบครัว สังคม และระบบกฎหมาย

การเรียนรู้ประเด็นความรุนแรงในครอบครัวผ่านประสบการณ์ของตนเองทำให้ผู้ศึกษาตระหนักถึงการสูญหายไปของ “ตัวตน” 17 ปี จากคำสอนของผู้ใหญ่ และจากการกดทับตนเอง เพื่อให้อยู่รอด (survive) ในครอบครัวตนเอง คำกล่าวที่ว่า “ไม่ใช่เรื่องของเด็ก” ทำให้ผู้ศึกษาต้องปิดหู ปิดตา ปิดปาก เลี่ยงเคยชิน ความตื่นตกใจจากเสียงทะเลาะเสียงโวยวายเสียงร้องค่อย ๆ ดังเลื่อนไปจากประสาทสัมผัส จนกระทั่งไม่หวั่นไหว ดันตระหนักไปกับความรุนแรงที่เกิดขึ้นอีกต่อไป แต่ค่อย ๆ ดำรงอยู่กับความรุนแรงได้อย่าง “ปกติ” และ “ชาชิน” 17 ปี กับการมีชีวิตอยู่ในความเงียบ จากการกดทับ ปิดกั้น และโกหกตัวเองว่า “ฉัน” ไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งของความรุนแรงในครอบครัว เป็นแค่เพียง “คนนอก” บานประตูห้องเป็นฉากกั้นตัวฉันออกจากปัญหาความรุนแรงภายในบ้าน 17 ปี กว่าผู้ศึกษาจะค้นพบตัวเองจนสามารถยืนหยัด ลุกขึ้นยืนเคียงข้างแม่ในเหตุการณ์การทำร้ายกัน การเปล่งเสียงห้ามปรามความรุนแรงเป็นครั้งแรก “หยุดได้แล้ว พอได้แล้ว” แม้จะถูกไล่ออกมาจากห้องแต่ผู้ศึกษายังคงยืนนิ่งอยู่กับที่ และได้ยินเสียงของตัวเองสะท้อน กึกก้องไปมาในห้องที่มีการทำร้ายกัน หลังจากนั้นความรุนแรงทางร่างกายในครอบครัวสิ้นสุดลง เมื่อผู้ศึกษาอายุ 17 ปี

ผู้ศึกษาค้นพบ “ตัวตนและการดำรงอยู่” ภายใต้การเผชิญความรุนแรงในครอบครัวตัวเองที่ถูกทำให้เงียบ (silence) และมองไม่เห็น (invisible) ทั้งจากการปิดกั้นของคนอื่น และจากการกดทับตัวเองมาเป็นระยะเวลานาน จวบจนการเขียนถ่ายทอดเรื่องราวด้วยปากคำและประจักษ์พยานของตนเอง ทำให้ผู้ศึกษาเข้าใจอย่างชัดเจนว่า 17 ปี ของความเงียบไม่ใช่ความเงียบที่สูญเปล่า แต่เป็นความเงียบที่บ่มเพาะและกอบกู้การตื่นรู้ในตัวตน เพื่อการเกิดใหม่ (reborn) กระบวนการนี้จึงเป็นรอยทางแห่งการเติบโตทางความคิด จิตวิญญาณของผู้หญิงอย่างมีนัยยะสำคัญ (Wells 2008)

การตระหนักรู้ในตัวตนสู่การเคารพผู้อื่น (Subjectivity to Respect)

การเปลี่ยนบทบาทมาสู่การเป็นแม่ของผู้ศึกษาเป็นแรงบันดาลใจที่ยิ่งใหญ่ในชีวิตอีกครั้งหนึ่งต่อการเติบโตในการตระหนักรู้แห่งความเป็นองค์ประธานของตนเอง และให้ความสนใจศึกษา พัฒนา ประเด็นความเป็นแม่และการเลี้ยงดูในเชิงวิชาการมากขึ้น การก้าวเข้ามาสู่สถาบันของการเป็นแม่ครั้งนี้ก่อให้เกิดคำถาม ความเหนื่อยล้าทั้งทางกาย และจิตใจ การเรียกร้องความรับผิดชอบที่มากเกินไป การมอบความรักอย่างไม่มีเงื่อนไข การตกอยู่ในความสัมพันธ์แห่งอำนาจโดยไม่เจตนา การผูกพันอย่างไม่สิ้นสุด นำมาสู่การทำความเข้าใจและรู้เท่าทันอารมณ์ ความรู้สึกของตนเองและตัวลูกไปพร้อม ๆ กัน

เมื่อผู้ศึกษาเริ่มตระหนักว่าตัวตนของตนเองได้ถูกกลืนหายไปกับความเป็นแม่และการเลี้ยงดูลูก ที่ก่อให้เกิดความสับสนอย่างรุนแรงจนต้องค้นหาความรู้ในสิ่งที่กำลังเผชิญอยู่ด้วยความอดทน เพื่อตรวจสอบและ “ยืนยัน” ตัวเองอีกครั้งหนึ่ง (self-affirmation) ว่า “ฉัน” คือใครและต้องการอะไร ผู้ศึกษาเริ่มเรียกคืนตัวเองขึ้นมาทีละน้อย จากตัวตนที่สูญสลายและอิสรภาพที่หายไปพร้อมกับความเป็นแม่ และได้เรียนรู้อย่างลึกซึ้งกับประโยคที่ว่า “เราจะรักใครไม่เป็นที่ หากรักตัวเองก่อน” การค้นพบเพื่อหาอิสรภาพจากพันธนาการที่หนาแน่นของความเป็นแม่และการเลี้ยงดูลูก ทำให้ผู้ศึกษาค้นพบและเรียนรู้ถึงการตื่นรู้ภายในตนเอง ซึ่งนำมาสู่การตระหนักรู้ในสิทธิและการมีอยู่ของตนเอง (exist) ที่ชัดเจนขึ้น ความรักที่ถูกเรียกร้องอย่างมหาศาลเพื่อการเติบโตของลูกทำให้ต้องกลับมาตระหนักถึงความรักที่มีต่อตัวเองและสิทธิในการต้องการความอิสระของตนเอง สิ่งที่น่าสนใจคือยิ่งผู้ศึกษาตระหนักรู้ในสิทธิของตนเองมากเพียงใด กลับยิ่งส่งสะท้อนต่อการตระหนักและเคารพในสิทธิของลูกและตัวตนของลูกมากขึ้นเท่านั้น

การค้นพบองค์ประธานแห่งตนในเส้นทางของความเป็นแม่ ตอกย้ำให้ผู้ศึกษาเข้าใจว่าการเลี้ยงดูเด็กให้ตระหนักในความเป็นองค์ประธานแห่งตนและสิทธิของตนเองนั้นจะไม่สามารถเกิดขึ้นได้เลย หาก “ตัวตนของแม่” ยังพัวพันจากการมีลูกเป็นศูนย์กลางทุกอย่างของชีวิต และทุ่มเททุกอย่างเพื่อลูก อนึ่งผู้ศึกษาจะไม่สามารถปฏิบัติกับลูกด้วยวิถีแห่งความรัก และเคารพตัวตนของลูกในฐานะอัตบุคคล ที่แยกขาดจากตัวตนของแม่ได้ หากผู้ศึกษาไม่สามารถรักและเคารพตนเองในฐานะอัตบุคคล ก่อนการเข้าใจและเคารพคนอื่น เนื่องจากตลอดชีวิตที่ผ่านมาผู้ศึกษาเรียนรู้ความรักในแบบที่ต้องยึดติดผูกพัน ใกล้ชิด ห่วงใย เป็นเจ้าของและเป็นส่วนหนึ่งของกันและกัน (love attachment)

จากประสบการณ์แห่งความรักและความสัมพันธ์ระหว่างแม่-ลูก ทำให้ผู้ศึกษาได้เรียนรู้การเคารพตนเองและเคารพในตัวตนที่แตกต่างของแต่ละปัจเจก จุดเริ่มต้นในการตระหนักรู้ในตนเองนำมาสู่การตระหนักรู้ว่า “ลูก” ไม่ใช่ส่วนหนึ่งของตัวผู้ศึกษา ไม่ใช่ส่วนขยายหรืออวัยวะหนึ่งของเรา (living organ) แต่ลูกคือคนอื่น (the other) ที่มีฐานะเป็นอัตบุคคลอย่างสมบูรณ์เฉกเช่นเดียวกับตัวเราเอง ไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งของแม่ (Irigaray 1993) สิ่ง que ผู้ศึกษาได้เรียนรู้คือ เส้นบาง ๆ ที่แบ่งพรมแดนระหว่างการแสดงความรักและอำนาจ ด้วยสถานะของความเป็นแม่ทำให้แม่มีอำนาจจากการเลี้ยงดูเชิงรูปธรรม ได้แก่ การให้อาหาร ให้อภัยทั้งทางร่างกายและจิตใจ แต่ในอีกด้านหนึ่งกลับสะท้อนอำนาจเชิงนามธรรม

ผ่านการแสดงความรู้สึกที่มากเกินไป เช่น ความห่วงใย ความคาดหวัง ความรัก ความหวังดี ฯลฯ ที่แม่ครอบงำทอดเงา และมีอำนาจเหนือลูกอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ทำให้ผู้ศึกษาตระหนักถึงความละเอียดอ่อนในทุกย่างก้าวแห่งความสัมพันธ์แม่-ลูกที่ยอมรับและเคารพลูกในฐานะที่เป็นอัตบุคคลหนึ่ง อันเป็นพื้นฐานสำคัญต่อการปฏิบัติกับคนอื่น ๆ รอบข้างด้วยความเคารพเช่นกัน

อย่างไรก็ตามระหว่างทางของการเป็นแม่ ผู้ศึกษาไม่ขอปฏิเสธว่าความเป็นแม่เป็นประสบการณ์อันแสนวิเศษที่ทำให้ผู้ศึกษาค้นรู้เพื่อค้นหาตัวตนของตนเอง ที่สำคัญที่สุดคือการค้นพบความสามารถที่จะรักตนเองและคนอื่นอย่างเป็นอิสระมากขึ้น ความเป็นแม่เปิดประตูให้ผู้ศึกษาพบกับอิสรภาพแห่งรักที่ปลดปล่อยจากกรงขังแห่งการเป็นแม่ที่แสดงความรักด้วยการครอบครอง เป็นเจ้าของ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นในการเรียนรู้ที่จะรักและเคารพในความแตกต่างของแต่ละปัจเจก และขยายไปสู่รูปแบบของการดำรงอยู่ร่วมกันในการเคารพความแตกต่างอย่างเท่าเทียมในฐานะมนุษยชาติ ดังที่ Irigaray (2000: 9) กล่าวไว้อย่างน่าสนใจว่า “If we take respect for the individual as such, with his/her qualities and differences, as our starting point, it is possible to define a form of citizenship appropriate to the necessities of our age: coexistence of the sexes, of generations, races and traditions.”

บทสรุป

จากประสบการณ์ตลอดชีวิตของผู้ศึกษาและแม่อีกจำนวนไม่น้อยที่ผู้ศึกษาได้สัมผัสอย่างใกล้ชิด ได้พบข้อสังเกตที่นำมาซึ่งความประหลาดใจหนึ่งคือ ในสังคมไทยผู้หญิงและผู้ที่ทำหน้าที่แม่จำนวนมากเดินอยู่บนวิถีทางของการพัฒนาแสงสว่างแห่งปัญญาและเติบโตทางจิตวิญญาณผ่านบทบาทและความสัมพันธ์ใกล้ชิดในครอบครัวในสังคมไทยอย่างมีนัยยะสำคัญ กล่าวคือ การที่ผู้หญิงต้องรับผิดชอบในการเป็นผู้ดูแล เลี้ยงดู การจัดการความสัมพันธ์ใกล้ชิดในครอบครัวที่ซับซ้อนระหว่าง แม่-ลูก สามี-ภรรยา พ่อแม่-ลูก ปู่ย่า-ตายาย ฯลฯ ผู้หญิงยังผูกพันอย่างเหนียวแน่นกับการดูแล เอาใจใส่ลูกและทุกคนรอบตัว รวมถึงการดูแล จัดการกับความสัมพันธ์ที่ผู้หญิงเป็นผู้แสดงบทบาทสำคัญในการเป็นสื่อกลาง ประสาน และประนีประนอมทุกชีวิตในครอบครัว ด้วยการเรียนรู้และทะนุถนอมความรู้สึกของทุกคนในครอบครัว สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ผู้หญิงต้องผ่านกระบวนการของการทำความเข้าใจ ให้อภัย และการเคารพความคิดของทุกคนที่อยู่ในความสัมพันธ์

การฟูมฟักการตระหนักรู้ในองค์ประธานแห่งตนของผู้หญิงนำมาสู่ความเข้าใจและตื่นรู้ในตนเองเป็นหนทางในการเติบโต เรียนรู้ พัฒนาปัญญาและจิตวิญญาณจากภายในตนเอง ที่เชื่อมต่อถึงความสัมพันธ์ภายนอกกับผู้อื่นด้วยความเข้าใจและเคารพซึ่งกันและกัน จากที่กล่าวมาทั้งหมดผู้ศึกษาค้นพบว่า บทบาทของความเป็น ‘แม่’ ที่เป็นทั้งผู้ธำรงรักษา หล่อเลี้ยง ฟูมฟักความรัก ความเข้าใจ ความเคารพ ความเอื้อเฟื้อให้กับครอบครัว ชุมชน สังคม การเติบโตทางสติปัญญาและจิตวิญญาณแบบผู้หญิง ด้วยการโอบล้อมความสัมพันธ์โดยรอบจึงเป็นหนทางที่ผู้ศึกษาให้ความสำคัญและเห็นคุณค่าเป็นอย่างยิ่งในฐานะของการรักษาหล่อเลี้ยงมวลมนุษยชาติให้ดำรงอยู่ด้วยความเคารพ และเกื้อกูลกันอย่างสมดุลต่อไป

References

- Alsop, R., Fitzsimons, A., Lennon, K., & Minsky R. (2002). **Theorizing Gender**. UK: Polity Press.
- Beawbangkerd, W. (2008). **A Narrative from Life Experience of an Emancipation from Domestic Violence**. (In Thai). Master's Thesis in Women's Studies. College of Interdisciplinary. Thammasat University.
- Belenky, M. F., Blythe, M. Clinchy, N., Rule, G. & Jill. M. T. (1986). **Women's Ways of Knowing: The Development of Self, Voice and Mind**. New York: Basic Books.
- Collins, P. H. (2000). Black Women and Motherhood. In Anne Minas (Ed.). **Gender Basics: Feminist Perspectives on Women and Men** (pp.493-505). Wadsworth
- Coffey, A. (1999). **The Ethnographic Self: Fieldwork and the Representation of Identity**. London: Sage Publication.
- D'Arcy, C., Turner, C., Crockett, B. & Gridley, H. (2012). Where's the Feminism in Mothering? **Journal of Com-munity Psychology**. 40 (1): 27-43.
- Dunkerley, S. (2017). Mothers matter : A feminist perspective on child-involved women. **Journal of Family Social Work**. 20 (3): 251-265.
- Ellis, C. & Bochner, A. P. (2000). Autoethnography, Personal Narrative, Reflexivity: Researcher as Subject. Methods of Collecting and Analysing Empirical Materials. In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (eds). **Handbook of Qualitative Re-search (2nd Ed.)** (pp. 733-768). Thousand Oaks: Sage Publications.
- Green, F. J. (1994). Feminist Mothering : Challenging Gender Inequality by Resisting the Institution of Motherhood and Raising Children to be Critical Agents of Social Change. **Feminist Mothers** (pp.83-99). New York : New York Uni-versity Press.
- _____. (2015). Re-conceptualising motherhood: reaching back to move forward. **Journal of Family Studies**. 21(3): 196-207.
- Henderson, A., Harmon, S. & Newman, H. (2016). The Price Mothers Pay, Even When They Are Not Buying It: Mental Health Consequences of Idealised Motherhood. **Sex Roles**. 74(11-12): 512-526.
- hooks, b. (2001). **All About Love: New Visions**. New York: Collins Publishers.
- Irigaray, L. (1974). **Speculum of the Other Woman**. Cornell University Press.
- _____. (1977). **This Sex Which is Not One**. Ithaca, New York, Cornell University Press.
- _____. (1993). **Je Tu Nous: Towards A Culture of Difference**. Translated by Alison Martin. New York: Routledge.
- _____. (2000). **Why Different? A Culture of Two Subjects: Interviews with Luce Irigaray**. Luce Irigaray and Sylvere Lotringer (eds.). Translated by Camille Collins. New York: Columbia University.
- _____. (2001). **Democracy Begins Between Two**. Translated by Kirsteen Anderson London: The Athlone Press.
- _____. (2004) **Key Writings**. Edited and Translated by Luce Irigaray and Laine Harrington (pp.23-28). London: Continuum.
- _____. (2017). **To Be Born: Genesis of a New Human Being**. Palgrave Macmillan.
- Jensen, T. (2014). "Mothers and the academy." **Feminist Theory**. 15(3): 345-351.
- Jirawattananon, M. (2002). **The Process of Becoming a Single-Mother Family**. Master's Thesis of Social Work. Faculty of Social Administration. Thammasat University.

- Kawash, S. (2011). New Directions in Motherhood Studies. **Signs**. 36 (4): 969-1003.
- Khamnuwan, K., & Chokthanakul, B. (2012). Single Mother Family: The Marginality and Injustice in Thai Society. (In Thai). **In the 8th Conference on Population and Society: Marginalise Population and Justice in Thai Society**. Kulpa Wajanasara and Kittaya Archvanichkul. (Ed). (pp.319-340). Institution of Population and Social Research. Mahidol University. Nakhonpathom.
- Lomrattananont, C. (2012). **A Modification of Ideal and Actual Motherhood Identity: A Case Study of Working Women in Bangkok Metropolis**. (In Thai). Master's Thesis in Sociology. Faculty of Political Science. Department of Sociology and Anthropology. Chulalongkorn University.
- Lorde, A. (1980). **The Cancer Journals**. USA: Aunt Lute Book. 1980.
- Mies, M. (1983). Towards a Methodology for Feminist Research. In Gloria Bowles and Senate Duelli Klein (Eds.). **Theories of Women's Studies** (pp.117-139). London: Routledge & Kegan Paul.
- Mayseless, O. (2016). The Caring Motivation: An Integrated Theory. **Feminist Perspectives Oxford Scholarship Online**: 1-12.
- Miles, T. (2008). The Black Mother Within: Notes on Feminism and the Classroom. **Black Women, Gender+Families**. 2(2): 99-103.
- Naples, N. A. (2003). **Feminism and Method: Ethnography, Discourse Analysis and Activist Research**. New York and London: Routledge.
- Oakley, A. (1980). **Becoming a Mother**. New York: Schocken Books.
- . (1981). Interviewing Women: A Contradiction in Terms. In Helen Roberts (Ed.). **Doing Feminist Research** (pp.30-61). Boston: Routledge and Kegan Paul.
- Phonpradapphet, P. (2018). “Motherhood” In the How-to Book. (In Thai). **Journal of Humanities, Naresuan University**. 15 (2): 45-58.
- Pollachom, T. (2007). **Third World Women's Writing and the Questionary of Feminist Epistemology**. (In Thai). Master's Thesis in Women's Studies. College of Interdisciplinary. Thammasat University.
- Rich, A. (1986). **Of Woman Born: Motherhood as Experience and Institution**. London: W. W. Norton & Company, Inc.
- Sittirak, S. (1998). **The Daughters of Development: Women in a Changing Environment**. Zed Books.
- . (2014). My ‘W/ri[gh]t/E’ and My Land”: A Postcolonial Feminist Study on Grassroots’ Archives and Autobiography (1937-2004). **Doctoral Dissertation**. Victoria University of Wellington.
- Stanley, L. (1990). **Feminist Praxis: Research, Theory and Epistemology in Feminist Sociology**. Routledge.
- Suvattanavanich, P. (2007). **Woman and Motherhood in Thai Novels (1967-2003)**. (In Thai). Doctoral Thesis in Literature and Comparative Literature. Faculty of Arts. Chulalongkorn University.
- Tunpattrakul, W. (2018). Through Ecofeminist Eyes: Woman, Nature and Maternal Absence in Linda Hogan's Solar Storm. **Humanities Journal**. 25(1): 79-103.
- Wells, S. (2008). The Power to Love Without Desiring to Posses: Feminine Becoming Through Silence in The Texts of Antonia White. In Luce Irigaray and Mary Green (Eds.). **Teaching** (pp.25-35). London and New York: Continuum.